

Museum zoekt verkering

Verslag van de expertmeeting over social inclusion,
14 april 2005, Zcala, Den Haag

Draagvlak is belangrijkste voorwaarde voor social inclusion

Blauwdrukprojecten verdienen navolging

Er is veel enthousiasme voor social inclusion, en de resultaten van de eerste vier Nederlandse projecten zijn bemoedigend. Belangrijk voor een succesvol vervolg is dat er voldoende draagvlak is: binnen alle geledingen van het museum, bij de partnerinstelling(en), maar ook daarbuiten, bij politici en media. De meeste projecten blijken bovendien een kwestie van lange adem.

Dat waren de belangrijkste conclusies van de expertmeeting over social inclusion, op 14 april in het Haagse Zcala. Tijdens deze bijeenkomst werden de resultaten gepresenteerd van vier pilotprojecten die de afgelopen drie jaar zijn gehouden. Twee van deze Blauwdrukprojecten behelsden samenwerking met een school, bij de andere twee projecten probeerde een museum doelgroepen te benaderen via een buurtgerichte aanpak of via maatschappelijke organisaties. Dat leverde veel inspiratie op voor de andere aanwezige musea, waarvan de meeste social inclusion onderdeel willen maken van hun beleid.

Piet Hagenaars van Cultuurnetwerk Nederland, dat de bijeenkomst samen met de Museumvereniging organiseerde, liet weten dat zijn organisatie de interesse in social inclusion als kringen in het water wil laten uitdijen. 'Vandaag waren we bijeen met vertegenwoordigers van musea die interesse hebben getoond. Die cirkel willen we uitbreiden, mits Nederlandse overheden en musea daarvoor geld beschikbaar hebben, en we willen in een later stadium ook de politiek erbij betrekken.'

Vergeet niet de lokale pers

De belangrijkste gast was David Fleming, directeur van National Museums Liverpool, die in Groot-Brittannië veel succes heeft geboekt op het gebied van social inclusion. Tijdens de afsluiting van de dag hamerde hij op het belang van een strategie voor de lange termijn. 'Het is duidelijk dat u passie hebt voor dit onderwerp, anders was u hier vandaag niet', zei hij. 'Ik adviseer u een mediastrategie te ontwikkelen, om goed na te denken over hoe u politici benadert. Aan hen moet u het verhaal van social inclusion verkopen. Bedenk dat u dit moet doen in een competitieve omgeving, waarin ook anderen om aandacht vragen.' Fleming adviseerde om politici de munitie te geven die zij nodig hebben om uitgaven aan social inclusion te rechtvaardigen. 'Wellicht kunt u een boekje samenstellen met succesverhalen, een overzicht van projecten die goed hebben gewerkt. Vergeet ook niet de lokale en regionale pers. Zorg ervoor dat zij alle publieksactiviteiten van je museum melden.'

David Fleming 2-3

Blauwdrukprojecten:

Zcala 4

Amsterdams Historisch Museum 5

Museum Jan Cunen 6

Natuurmuseum Brabant 7

Discussie 8

Verdiepingsronden 9-12

Interviews met deelnemers 13

Bepalend voor het succes is of de top van een instelling zich er volledig achter schaaft. 'Ik weet hoe het bij een evenement als deze dag gaat', zei Fleming. 'De museumdirectie bekijkt de uitnodiging, zegt "Dit is iets voor de educatieve afdeling" en stuurt educatief medewerkers. Die zie ik hier ook veel rondlopen. Maar de vraag is of de directeur ook zelf daadwerkelijk geïnteresseerd is in social inclusion. Ik denk dat social inclusion alleen slaagt als de gehele staf eraan meewerkt.'

David Fleming somt de belangrijkste conclusies van de expertmeeting op. Links dagvoorzitter Giep Hagoort.

Sociale samenhang

Social inclusion – in Nederland soms aangeduid met sociale samenhang, maar vaak onvertaald – is grotendeels een Engelse uitvinding. In Groot-Brittannië kwam er in de jaren tachtig steeds meer aandacht voor activiteiten die erop waren gericht 'museumvreemde groepen' op nieuwe manieren bij musea te betrekken. Vanaf 1997 kreeg social inclusion als beleidsdoel een belangrijke duw in de rug, toen de Labourregering aantrad. In de beleidsstukken van het kabinet van Tony Blair werd de term 'armoede' vervangen door 'sociale uitsluiting', om aan te geven dat achterstelling niet alleen een economische maar ook een sociale en culturele component heeft. Van die laatste term (social exclusion) is het begrip social inclusion afgeleid, als positieve tegenpool.

Effecten van sociaal museumbeleid zijn aantoonbaar

Total inclusion

Met slim social-inclusionbeleid kunnen musea in beginsel elke groep in de samenleving bereiken, tot aan gevangenen toe. Dat hoeft niet ten koste te gaan van de bestaande bezoekers. Total inclusion volgens David Fleming.

Zelden zal een eenvoudig statistiekje zoveel zarten sneller hebben doen kloppen. Maar het waren dan ook cijfers waarmee David Fleming (52), directeur van National Museums Liverpool, bewees dat investeren in social inclusion loont. In minder dan tien jaar tijd zag het Science and Engineering Museum in Newcastle, waarvan Fleming directeur was, het aandeel bezoekers uit de lagere sociaal-economische groepen stijgen tot boven de vijftig procent. In 1989 trok dit museum nog ongeveer zeventig procent van zijn bezoekers uit de rijkere lagen van de bevolking (het zogeheten ABC1-publiek), terwijl mensen uit de armere C2DE-groepen slechts tegen de dertig procent van het bezoekersaantal besloegen. In 1997 was dat geheel veranderd. Het aandeel van de categorie ABC1 stond op 48 procent en

‘Wij vergeten de collectie niet, alleen gebruiken we hem ten gunste van het publiek’

dat van C2DE op 52 procent. ‘Toen we die omslag maakten, bij het 50-50-punt, dat was een van de mooiste momenten uit mijn carrière. Het gaf enorm veel voldoening.’ Fleming hoopt deze verschuiving te herhalen in Liverpool, waar hij sinds 2001 directeur is van de National Museums. Hij doet dat met beleid dat inmiddels bekend staat als social inclusion. Pogingen ondernemen om minder kansrijke groepen het museum in te krijgen is voor hem

altijd al een vanzelfsprekendheid geweest. Toen hij vijftien jaar geleden directeur werd van de Tyne & Wear Museums in Newcastle, waar het Science and Engineering Museum onder valt, koos hij maatschappelijke verbreding tot belangrijkste prioriteit.

Gaandeweg werd zijn aanpak systematischer en in 2000 legde Fleming zijn beleid voor het eerst formeel vast. Hij vatte wat hij met zijn museum wilde bereiken samen in een mission statement: ‘Mensen helpen hun plaats in de wereld te bepalen, hun identiteit te leren kennen en hun zelfbeeld en gevoel van eigenwaarde te verbeteren.’ ‘Het woord collectie kwam er niet in voor’, vertelde Fleming tijdens zijn presentatie in Den Haag, ‘en dat wreven critici ons ook onder de neus. Maar wij vergeten de collectie niet, we

gebruiken hem ten gunste van het publiek.’ Hij trok de aandacht van beleidsmakers in de culturele sector en politici. Min of meer tot zijn eigen verbazing werd zijn mission statement door de regering op het schild geheven als dé museumdoelstelling bij uitstek, die overal in het land navolging zou verdienen. De verklaring werd zelfs opgenomen in een officieel regeringsdocument.

Tekenles in de gevangenis

Social inclusion richt zich volgens Fleming terecht in eerste instantie op het binden van sociaal-economisch zwakkere groepen: mensen die minder kansen hebben om zich te ontwikkelen en uit zichzelf niet snel een museum inwandelen. ‘Het is altijd mijn doel geweest om mensen het gevoel te geven dat ze wat te kiezen hebben in hun leven. Aanvankelijk was volwasseneneducatie mijn grote liefde. Ik vind het belangrijk dat mensen zonder opleiding een tweede kans krijgen.’

Social inclusion is daarmee vergelijkbaar, vindt hij. ‘Het biedt mensen een kans zich te ontwikkelen en te zien dat er in de wereld meer te koop is dan wat ze dagelijks in hun buurt op straat tegenkomen.’

Daarbij is volgens hem geen enkele groep onbereikbaar, zelfs gevangenen niet. ‘Je kunt als museum ook naar je doelgroep toe gaan. Ik ken projecten waarbij musea in gevangenispen teken- en schilderlessen organiseren voor gedetineerden.’

Kritiek dat het binnenhalen van scholen, buurtcomités of welke maatschappelijke groepering dan ook tot concessies aan de kwaliteit leidt, wijst hij als ‘grote flauwekul’ van de hand. ‘Niemand heeft ooit kunnen aantonen dat beleid volgens de lijnen van social inclusion leidt tot inhoudelijke verdomming van wat een museum aanbiedt. Dat verwijt is een zelfverdedigingsmechanisme’, vond hij.

Toch wil Fleming ook de klassieke groep van museumbezoekers, de rijke blanke medeburgers, niet verliezen. Daarom spreekt hij liever van ‘total inclusion’. ‘Ik koester geen enkele doodswens ten aanzien van de hoge sociaal-economische groepen waarop musea van oudsher aantrekkingskracht hebben’, zei hij met ironie in zijn stem. ‘Dat is het mooie van wat we in Newcastle en nu in Liverpool hebben bereikt: de toestroom van de C2DE-groepen neemt percentagegewijs toe, zonder dat het “oude” welstandiger publiek wegloopt.’

Helemaal rechts in beeld: het aandeel bezoekers uit de lagere sociaal-economische klassen, de C2DE-groep (donkerpaars), komt voor het eerst boven dat van de categorie ABC1 (lichtpaars). ‘Toen we die omslag maakten, bij het 50-50-punt, dat was een van de mooiste momenten uit mijn carrière’, aldus Fleming.

Musea beste dienstverlener

Voor een succesvol social-inclusionbeleid moet een museum in staat zijn de kerndoelstelling overtuigend uit te leggen aan de buitenwereld, in het bijzonder aan politici, die immers over het geld gaan. Hoe behulpzaam statistieken hierbij kunnen zijn maakte Fleming met een tweede voorbeeld duidelijk. Uit een tevredenheidsonderzoek onder de bevolking van Newcastle bleek dat musea het allerbeste scoren van alle publieke dienstverleners in de stad. In 1998 was 79 procent tevreden over de musea, ver boven de stadsreiniging, die met acht procent tevredenheid het laagste scoorde.

Politici willen van musea horen waarom ze in hen zouden moeten investeren. Geef ze dan ook een duidelijk antwoord, stelde Fleming, en als het even kan geen al te abstracte verhalen over maatschappelijke relevantie. Gewoon praktische, tastbare redenen waarmee politici tegenover hun achterban de uitgaven aan cultuur kunnen rechtvaardigen. Een concreet cijfer dat de 'return on investment' van subsidie uitdrukt is dan vermoedelijk wel de best denkbare oplossing. 'Droomstatistieken', zoals een van de conferentiegangers in de wandelgangen over de staafdiagrammen van Fleming opmerkte. ●

David Fleming: 'Niemand heeft ooit kunnen aantonen dat beleid volgens de lijnen van social inclusion leidt tot inhoudelijke verdomping van wat een museum aanbiedt.'

Dit jongetje van drie uit een arme buurt vertelde zijn moeder enthousiast wat hij had meegemaakt in het museum. Dat zette haar blijkbaar aan het denken, want een paar dagen later vroeg ze aan zijn juf: 'Denk je dat-ie later zou kunnen gaan studeren?' Volgens Fleming is dat het bewijs dat museumbezoek latente ambities wakker roept en mensen het gevoel geeft dat ze wat te kiezen hebben.

Doorbraak social inclusion is gevolg van maatschappelijke omslag

Waar komt de belangstelling voor social inclusion vandaan? David Fleming legde uit hoe het thema kon uitgroeien tot een prioriteit in de Britse museumwereld.

- De eerste reden dat social inclusion een plek veroverde was een maatschappelijke ontwikkeling van de afgelopen decennia: steeds meer groepen in de samenleving konden gaan studeren. 'Dertig jaar geleden regeerde het traditionele museum nog soeverein in Groot-Brittannië', aldus Fleming. 'Het was sterk op de collectie gericht, werd door politici uit gewoonte gefinancierd en was elitair. Het had zijn oorspronkelijke doel van educatie van het brede publiek uit het oog verloren. Musea waren overblijfselen uit het Victoriaanse tijdperk.'
Maar vervolgens begon een proces van democratisering. Er kwamen mensen het museumvak binnen die zelf een andere sociaal-economische achtergrond hadden. 'Geleidelijk veranderden hierdoor de cultuur en de sfeer van de museumwereld.'
- Een tweede oorzaak van een klimaatverandering was dat die nieuwe generatie museumprofessionals niet alleen geïnteresseerd was in kunstwerken of archeologie, maar ook in sociale geschiedenis. 'Er groeide interesse voor sociale onderwerpen en dit kreeg geleidelijk zijn weerslag op beleid en exposities.'
- Een derde en vermoedelijk doorslaggevende oorzaak was dat politici druk begonnen uit te oefenen op musea. 'In de jaren zeventig begonnen politici zich af te vragen waarom ze geld zouden moeten steken in musea. Wat krijgt de maatschappij ervoor terug? Hoeveel mensen bereikt jullie dienstverlening eigenlijk?'
Dit dwong musea te veranderen. De omslag begon bij gemeentelijke musea. 'Ik werkte toen in Newcastle en het socialistische stadsbestuur begon ons aan te spreken. De stad was in verval, de scheepsindustrie was ten onder, het leek op de situatie in Berlijn voordat Hitler aan de macht kwam: armoede, werkloosheid, een bloeiende illegale sector. Tegen deze achtergrond vroeg het stadsbestuur mij: waarom zouden wij geld moeten blijven steken in musea? Ik moest een uiterst sceptisch socialistisch bestuur overtuigen. Ik schreef dat culturele activiteiten cruciaal zijn, dat ze niet alleen het imago van de stad versterken, maar ook zorgen voor trots en een gevoel van eigenwaarde bij de bevolking, dat ze sociale samenhang bevorderen en de culturele diversiteit van de bevolking in een positief daglicht kunnen plaatsen. Dit sloeg aan. Mijn ideeën werden tot stedelijk cultuurbeleid verheven. Voor het eerst ook werd het budget voor cultuur geïntegreerd in uitgaven voor andere beleidsterreinen.'

Zcala

Diepgaande samenwerking met het Johan de Witt college

Dankzij de samenwerking met cultureel centrum Zcala heeft cultuurgebaseerd onderwijs vaste voet aan de grond gekregen bij het Johan de Witt college in Den Haag. Leerlingen werkten enthousiast mee aan exposities en theateervoorstellingen.

‘Meester, dit is geen theater, dit is gaaf!’ De meester in kwestie, Maarten Hamel, projectleider cultuurgebaseerd onderwijs van het Johan de Witt college in Den Haag, zat hem aanvankelijk behoorlijk te knijpen. De voorstelling die hij vlak voor de kerstvakantie bezocht met een paar klassen hoofddoekte nieuwkomers, bleek nogal wat seksuele verwijzingen te bevatten. Maar dat vonden de leerlingen juist gaaf, zo bleek achteraf. ‘Daarvan leerde ik dat je niet te bang moet zijn om de confrontatie aan te gaan’, zei Hamel in een dubbelpresentatie met Frits Wielders van cultureel centrum Zcala in de Haagse Schilderswijk.

Zcala en het Johan de Witt college (praktijkonderwijs, vmbo, havo/vwo, 2500 leerlingen, tachtig nationaliteiten) werkten in het Blauwdrukproject samen in drie deelprojecten. Docenten en leerlingen hielpen mee bij het maken van twee tentoonstellingen: ‘Komen en gaan’ en ‘Hagania, for arts’ sake’. In het derde project werden toneelscènes door leerlingen geschreven en gespeeld en volgens een roulerend systeem door klasgenoten belicht. Dat project zorgde voor een integratie van de schoolvakken CKV, natuurkunde en Nederlands. Neveneffect daarvan was dat leerlingen enthousiast raakten voor theater en theatertechniek en door wilden gaan. ‘Daar hadden we vooraf geen rekening mee gehouden

en de jongerentheatergroep van Zcala was helaas al vol’, vertelde Hamel. Uiteindelijk kon toch iedereen worden geplaatst. Bij Zcala, het voormalig Volksbuurtmuseum, is social inclusion sinds 1998 verankerd in het beleid. Het centrum tracht zoveel mogelijk aansluiting te vinden bij het onderwijs, (oud)bewoners van de oude stadswijken en migranten. Daarin heeft het succes: het aantal tentoonstellingsbezoekers is ten opzichte van 2001 verdrievoudigd en het theaterbezoek steeg met tien procent – een gevolg van Zcala’s deelname aan twee projecten die vanaf 2000

‘Je moet niet bang zijn de confrontatie aan te gaan’

gelijk op zijn gegaan, namelijk Cultuurschool, dat wordt gefinancierd door het ministerie van OCW en de gemeente Den Haag, en Blauwdruk, dat subsidie kreeg van het VSBfonds, Fonds 1818 en de Mondriaan Stichting.

Work in progress

De intensieve samenwerking tussen het Johan de Witt college en Zcala strekt zich uit van ‘ontwikkeling van beleid tot een diepgaande inhoudelijke samenwerking’, zei Hamel. Hij liet zien dat cultuurgebaseerd onderwijs start vanuit een stimulus vanuit kunst en cultuur, zo veel mogelijk aansluit bij de culturele identiteit van leerlingen en dus ook cultureel divers

Docenten en leerlingen van het Johan de Witt college hielpen mee bij het maken van de tentoonstelling ‘Komen en gaan’.

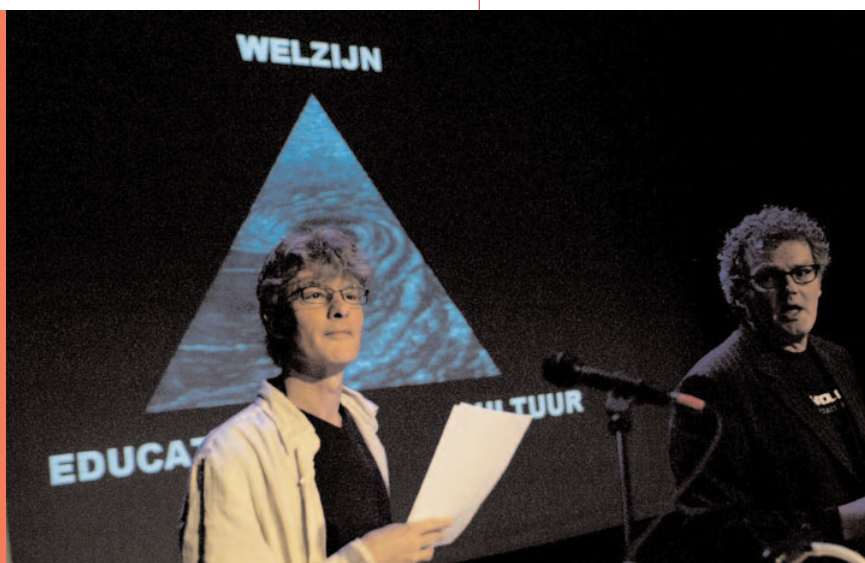
lesmateriaal ontwikkelt. Deze vorm van onderwijs wortelt bovendien in de professionele praktijk, werkt samen met instellingen voor kunst en cultureel erfgoed en deelt de verantwoordelijkheid voor het leren met die instellingen.

Voor Wielders van Zcala was een eerste les van deze samenwerking dat social inclusion een ‘work in progress’ is. ‘Het proces heeft altijd gelijk en dat levert lastige trajecten op. Je weet niet waar je uitkomt’, zei hij. Wielders leerde verder dat er te weinig aandacht is besteed aan communicatie met financiers en partners. Mede daardoor is Zcala subsidie kwijtgeraakt en komt er in september 2005 een nieuw Stedelijk Cultuurpunt voor amateurkunst en culturele diversiteit, in de plaats van Zcala.

Geïntegreerd educatiepakket

Bij het Johan de Witt college merkte men gaande het project dat het je opbreekt als je bij dit soort projecten zonder vooraf geformuleerde doelstellingen aan de slag gaat. Projecten dreigen dan incidenten te blijven en persoonsafhankelijk te worden. Inmiddels is een diagnose-instrument gemaakt ‘dat ons dwingt zowel op korte als op lange termijn planmatig te werken’, vertelde Hamel.

In de school is het cultuurgebaseerd onderwijs nu ingevoerd in het eerste leerjaar havo/vwo en worden pilots ontwikkeld voor het praktijkonderwijs en de nieuwkomers. Met verschillende culturele instellingen, waaronder Huis van Gedichten, Korzo en het Holland Dance Festival, zijn samenwerkingsconvenanten afgesloten. Bij de voorstelling ‘In de schaduw van mijn vader’ is een geïntegreerd educatiepakket gemaakt dat bestaat uit een website, achtergrondinformatie om de thematiek te duiden en een productief en receptief theatertraject.

Maarten Hamel: ‘We hadden er geen rekening mee gehouden dat de leerlingen zo enthousiast zouden raken en de jongerentheatergroep van Zcala was helaas al vol.’ Rechts Frits Wielders.

Amsterdams Historisch Museum

Oost in het museum en het museum in Oost

De eerste poging van het Amsterdams Historisch Museum om contact te leggen met een complete buurt is een groot succes geworden. Het werken met vrijwilligers, nieuw voor het museum, kostte veel tijd, maar levert nog steeds heel veel op.

Een tentoonstelling over Amsterdam-Oost, van oktober 2003 tot februari 2004, was voor het Amsterdams Historisch Museum (AHM) een eerste poging om elders in de stad, op buurtniveau een rol te spelen. Het museum, gevestigd in een historisch weeshuis in het centrum van de stad, trekt jaarlijks 180.000 bezoekers met een vaste opstelling over de geschiedenis van Amsterdam en twee tijdelijke tentoonstellingen. Met thematentoonstellingen over Turken in Amsterdam (Anatolië in Amsterdam) of vier eeuwen prostitutie in de hoofdstad, leerde het museum al samenwerken

structuren, zoals buurtverenigingen, welzijnswerk en andere initiatieven. Het hoofddoel was om netwerken op te bouwen met groeperingen die niet tot de gebruikelijke museumbezoekers behoren. Daarom startte men zeven projecten voor uiteenlopende doelgroepen als lastige jongeren of laagopgeleide Marokkaanse vrouwen. Geprobeerd werd om daarbij in te gaan op de vragen vanuit de doelgroepen. De projecten moesten experimenteel zijn en liefst ook nieuwe, eigentijdse objecten voor de collectie opleveren.

'We wilden dat iedereen zijn verhalen over Oost zou kunnen vertellen. Daarom hebben we buurtbewoners opgeleid om die verhalen in de buurt te gaan zoeken'

met specifieke doelgroepen. Nu wilde het museum proberen om, ook voor de langere termijn, contact te leggen met een hele buurt. Dat werd Amsterdam-Oost, een heel gemengde buurt, zoals Mila Ernst, hoofd van de educatieve afdeling van het AHM, liet zien. De buurt omvat zowel de volkse Dapperbuurt als de relatief rijke en overwegend blanke Watergraafsmeer. In totaal telt Oost vijftien buurtjes met bij elkaar 57.000 bewoners, van wie 36,4 procent tot de etnische minderheden gerekend kan worden. Ruim vóór de expositie begon een outreach-medewerker van het museum contacten te leggen in Oost. Daarbij werd zoveel mogelijk geprobeerd aan te sluiten bij bestaande

'Iedereen wilde meedoen, maar het kostte veel tijd om het vertrouwen van mensen te krijgen', zei Ernst. 'Uiteindelijk hebben we nu wel een heleboel goede contacten in de buurt.'

Verhalen uit de buurt

Een groot succes is het project 'Het geheugen van Oost', een website waarop verhalen van buurtbewoners over de buurt worden verzameld. Voor dat project zocht het AHM samenwerking met Buurtonline, een zogenaamd 'digitaal trapveld' dat mensen die dat minder gewend zijn met computers leert te werken.

'We wilden dat iedereen zijn verhalen over Oost zou kunnen vertellen', zei Ernst. 'Daarom

Een Turks besnijdenispakje dat bewoners uit Amsterdam-Oost hebben afgestaan aan het museum.

hebben we buurtbewoners opgeleid om die verhalen in de buurt te gaan zoeken. We zorgden zo nodig ook voor vertalers, zodat werkelijk iedereen kon meedoen. Het ging ons vooral om de laagdrempeligheid én het plezier van het ontdekken van de geschiedenis van je buurt.'

Door contact te zoeken met onder andere het Montessori College Oost, een kinderpersbureau in de buurt en het Jongerenwerk Oost, kon ook de stem van de jeugd aan Het geheugen van Oost worden toegevoegd. Het project is zo'n succes, dat het nu, lang na afloop van de tentoonstelling 'Oost, een Amsterdamse buurt' nog doorloopt.

'De betrokken vrijwilligers willen gewoon niet stoppen', verklaarde Ernst. 'Ervaren vrijwilligers leren nu nieuwe vrijwilligers hoe ze verhalen moeten verzamelen.'

De vrijwilligers treden ook op als ambassadeurs van het museum in de buurt, bijvoorbeeld door flyers uit te delen tijdens evenementen. In een tweede project, 'AHM op locatie', probeert het museum bij zulke buurt-evenementen op uiteenlopende manieren zichtbaar te zijn in de buurt. Zo werden 125 winkeliers uitgenodigd om tijdens het Rode Loper Festival een historische foto met een eigen verhaal erbij in hun etalage te hangen. 'Het aardige is', zei Ernst, 'dat vele maanden later in sommige etalages die foto's nog steeds hangen.'

Nieuwe objecten in de collectie

De Blauwdrukprojecten hebben niet opeens voor veel meer museumbezoekers gezorgd, concludeerde Ernst. 'Wel hadden we bij de opening een dwarsdoorsnee uit de buurt in huis. Iets anders is dat wij heel erg geïnspireerd zijn geraakt. We hebben nieuwe inzichten opgedaan met betrekking tot educatie en pr en marketing en we hebben veel nieuwe objecten aan de collectie van het museum kunnen toevoegen. Het werken met vrijwilligers kost veel tijd, maar we hebben er wel een beter contact met de stad door.'

Mila Ernst, hoofd van de educatieve afdeling van het AHM: 'De betrokken vrijwilligers willen gewoon niet stoppen.'

Museum Jan Cunen

Het museum letterlijk in de school

Leerlingen leren te kijken en te ontdekken en ze helpen een positie te verwerven in de lokale samenleving, dat is de kern van de samenwerking tussen het Hooghuis Lyceum en Museum Jan Cunen in Oss.

‘Het museum moet in de bloedbaan van mijn leerlingen gaan zitten’, is inmiddels een geveugelde uitspraak van directeur Frans-Joseph Claessens van het Hooghuis Lyceum in Oss. De visie van deze scholengemeenschap met 4500 leerlingen is dat iedere leerling onderwijs moet krijgen dat past bij zijn talenten, die ze al doende moeten kunnen ontplooiën. Intensieve samenwerking met een culturele instelling in de nabije omgeving, in dit geval Museum Jan Cunen, is daarbij onontbeerlijk.

In de woorden van projectcoach Nadia Jellouli-Guachati van Museum Jan Cunen: ‘Het Hooghuis Lyceum wil leerlingen actief laten meedoen aan projecten om ze een positie te laten verwerven in de omgeving en ze te laten ontdekken wie ze zijn. Het hoofddoel is leerlingen te leren kijken en ontdekken en het museum te gaan ervaren als een onderdeel van hun leven, als “ons” museum.’

‘Het Hooghuis Lyceum wil leerlingen actief laten meedoen aan projecten om ze een positie te laten verwerven in de omgeving en ze te laten ontdekken wie ze zijn’

Dat sluit mooi aan bij de visie van Museum Jan Cunen, een streekmuseum met archeologische vondsten, voorwerpen van streekhistorische aard en negentiende- en twintigste-eeuwse kunst. Het museum beschouwt collectioneren, presenteren en educatie als één geheel en ziet in educatie de verbindende factor tussen kunst en samenleving. Vanuit dat oogpunt hoeft het

niet te verwonderen dat net iets minder dan de helft van de bezoekers jonger is dan 24 jaar, van wie negentig procent uit Oss en omstreken komt. Het museum trok in 2004 48.000 bezoekers, 18.000 meer dan het jaar ervoor.

School Museum School (SMS)

In de context van Blauwdruk zijn door school en museum vier samenwerkingsprojecten opgezet, met voor de jongeren aantrekkelijke titels als GSM 1e klas, SMS, Element X en de Soccer Show. GSM 1e klas – de afkorting verwijst naar theater de Groene Engel, de School en het Museum – brengt alle vmbo-brugklassers van het Hooghuis Lyceum op een actieve manier in contact met kunst in het museum en op het podium. In het project Element X werken leerlingen uit de Creas-klas van het Lyceum (tweedeklassers die extra lessen in de beeldende vakken volgen)

samen met amateurkunstenaars van het Genootschap Beeldende kunst Oss. Beide partijen leren binnen dit project van elkaar en voor alle betrokkenen is het een stimulans om hun werk in de context van het museum te laten zien. School Museum School (SMS) is het meest ambitieuze van de samenwerkingsprojecten. In

Projectcoach Nadia Jellouli-Guachati van Museum Jan Cunen: ‘Voor social inclusion heb je een social engineer nodig.’

een nieuwe aanbouw aan de school met drie lokalen is kunst letterlijk in de klassen gebracht. De lokalen zijn zo ingericht en aangepast dat schilderijen en andere kunstvoorwerpen uit het museum er kunnen worden tentoongesteld. Om de betrokkenheid van de leerlingen verder te vergroten is een digitaal programma gemaakt waarmee de leerlingen zelf het collectiebeheer kunnen uitvoeren. Het laatste project, Soccer Show, heeft de vorm van een nieuw soort voetbalspel waarin sport, beeldende kunst, poëzie, dans, muziek en theater samenkomen. Het spel plaatst kunst in een heel andere context en brengt culturele uitwisseling teweeg tussen een groot aantal partijen, waaronder musea, lokaal onderwijs en professionele sporters.

Jij en ik, wij samen

De Blauwdrukprojecten bouwden eigenlijk voort op een intensieve samenwerking die al sinds 1998 tussen Museum Jan Cunen en het Hooghuis Lyceum bestaat, vertelde Jellouli. De projecten hebben die samenwerking verder verdiept en duidelijk gemaakt dat die van blijvende aard is. Jellouli: ‘Het schoolmuseum is iets dat zeker zal blijven, de Soccer Show zal in de toekomst herhaald worden. Binnen het museum hebben we gemerkt dat de interne communicatie beter kan. Social inclusion wordt nu vooral door de educatieve afdeling gedragen. Maar het motto van het Hooghuis Lyceum: “Jij en ik, wij samen” is ook onze inzet en geeft aan dat we dit als een lange-termijntraject zien.’

Of zoals een van de betrokkenen zei: ‘Ik wil, jullie willen. Wat houdt ons nog tegen?’ Om dit soort projecten te laten slagen, moet je wellicht ook bepaalde competenties in huis hebben. Welke competenties zijn dat, wilde dagvoorzitter Giep Hagoort van Jellouli weten. ‘Je moet een social engineer zijn’, antwoordde zij zonder aarzelen. ‘Ik kan goed praten, ik ben een meisje, Marokkaan en moslim, dus ik heb alles in huis om met iedereen contact te leggen.’

De Soccer Show heeft de vorm van een nieuw soort voetbalspel, waarin sport, beeldende kunst, poëzie, dans, muziek en theater samenkomen.

Natuurmuseum Brabant

‘Doe het met zoveel mogelijk partners’

Blauwdruk stelde het Natuurmuseum Brabant in staat om een al bestaand format voor bewonersparticipatie te testen in de stad. Dat werkt het best door zoveel mogelijk partners erbij te betrekken, vertelde Johan Heffer.

‘Een natuurhistorisch museum heeft, als het om educatie gaat, een belangrijk voordeel boven kunstmusea en dat is dat het vaak tien of twintig exemplaren van hetzelfde object in huis heeft. Wij hebben misschien wel vijftien opgezette spechten of 25 raven in de collectie. Daar kun je er gemakkelijker een van gebruiken voor educatieve doeleinden’, stelde Johan Heffer, hoofd publieksactiviteiten van het Natuurmuseum Brabant.

Het Tilburgse museum is gevestigd in een oude fabrikantenvilla die later werd omgebouwd tot school. De collectie van natuurhistorische, cultuurhistorische en archeologische objecten trekt vooral gezinnen met kinderen, schoolgroepen en ook natuurliefhebbers. ‘De aard van de collectie maakt het voor ons

‘Wij brachten daarbij de expertise in om er iets moois van te maken’, zei Heffer. ‘Maar de belangrijkste doelstelling was om mensen met elkaar in contact te brengen en zo bij te dragen aan sociale cohesie. Het was ook uitdrukkelijk de bedoeling dat de ontstane samenwerking na het project doorgaat.’

Vast format

Voor ‘Natuurmuseum op locatie’ werd een vast stramien ontwikkeld. Dat bestaat eruit dat mensen zelf met een onderwerp het museum moeten benaderen. Vervolgens zoekt het museum daar andere geïnteresseerden bij. Heffer: ‘We hebben ervaren dat het werven van individuele mensen via advertenties of huis-aan-huis verspreide flyers niet werkt. Je heb

‘We hebben ervaren dat het werven van individuele mensen via advertenties of flyers niet werkt. Je heb intermediairs nodig’

wat gemakkelijker om lager opgeleiden te bereiken’, zei Heffer. Maar de bezoekers, 42.000 per jaar en voor de helft bestaande uit schoolgroepen, kwamen in hoofdzaak uit Tilburg en directe omgeving. Daarom besloot het Natuurmuseum in 1999 om er zelf op uit te trekken en activiteiten op locatie te gaan organiseren. In verschillende plattelandsgemeenten werden inwoners uitgenodigd samen met het museum een tentoonstelling te maken over een onderwerp uit hun eigen omgeving.

intermediairs nodig, zoals een wijkvereniging, een welzijnsorganisatie, een natuur- of heemkundeclub.’

Vervolgens wordt een projectteam geformeerd, dat het inhoudelijke deel van de tentoonstelling maakt. De deelnemende mensen moeten namelijk zelf de verhalen en objecten voor de expositie aandragen. Het museum neemt de vormgeving en de publiciteit voor haar rekening en organiseert in samenspraak met het projectteam een opening en een educatieve activiteit. De vorm van de expositie is steeds

Johan Heffer: ‘Bij deze projecten ontmoet je allerlei mensen met verschillende inzichten en meningen. Die houden je scherp.’

dezelfde: zes of zeven panelen met eventueel een aantal objecten eraan. Deze opzet slaagt het best wanneer je het met zoveel mogelijk wisselende partners doet, zei Heffer tot hilariteit van de zaal. ‘Toch wel veilig?’, grapte dagvoorzitter Hagoort. ‘Zeker, de veiligheid zit hem in het vaste format’, kaatste Heffer. Waarna hij liet zien dat voor Natuurmuseum op locatie samenwerking wordt gezocht met het onderwijs, gemeenten, welzijnsorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, individuele bewoners, heemkundekringen, bibliotheken en wijkorganisaties. Blauwdruk gaf het Natuurmuseum de mogelijkheid te onderzoeken of dezelfde aanpak ook in een stedelijke omgeving werkbaar zou zijn. Zo werd in Waalwijk een project gestart om buurtbewoners te betrekken bij plannen voor de ontwikkeling van een stadspark. In de binnenstad van Tilburg was een project gericht op allochtone kinderen. Dit speelde zich af rondom een kloostertuin midden in de stad, waar ook een kinderboerderij is gevestigd.

Een museum moet durven

Een streng op de tijd lettende dagvoorzitter belette Heffer om aandacht te schenken aan nog twee andere projecten: een project met basisschoolklassen in Tilburg over recycling van afval en een project in de wijk Schutskamp in Den Bosch over energiebesparing. Heffer kreeg zelfs niet meer de kans om te melden dat het museum is geslaagd in het opbouwen van een goed netwerk, dat nu overigens wel onderhouden moet worden. Hagoort vroeg Heffer nog wel welke raad hij de toehoorders in de zaal kon meegeven. ‘Dat je als museum moet durven’, zei Heffer. ‘Ik merk toch nog schroom bij veel collega’s.’ Had hij de kans gekregen, dan had hij er nog deze opmerking aan toegevoegd: ‘Bij social-inclusionprojecten ontmoet je allerlei mensen met verschillende inzichten en meningen. Ze houden je als organisatie scherp.’

‘Natuurmuseum op locatie’ werkt samen met het onderwijs, gemeenten, welzijnsorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, individuele bewoners, heemkundekringen, bibliotheken en wijkorganisaties.

Veel samenwerkingen krijgen een vervolg Bijdragen aan sociale cohesie

De vier samenwerkingspartners van musea in het Blauwdrukproject werken op verschillende manieren aan hetzelfde: het bevorderen van de sociale cohesie. Met wat lef, geduld en presentjes voor vrijwilligers ligt dat binnen bereik.

Gevraagd naar zijn eerste indruk van de vier Blauwdrukpresentaties zei David Fleming: 'Ik heb wel twintig belangrijke dingen opgeschreven. Maar het belangrijkste is de moed die je nodig hebt en ook de tijd. Je moet het geduldig opbouwen. En daarbij moet je prioriteiten stellen en keuzes maken. Je moet de "courage of your convictions", de moed van je overtuiging hebben om dit te volbrengen.' Aan het begin van een interviewsessie met de samenwerkingspartners van de vier musea die eerder hun presentaties hadden gehouden, liep dagvoorzitter Giep Hagoort even de zaal in. Aan Paul Cornelissen van het Fonds 1818, een

Kernbewoner

Claessens is de vader van het begrip 'kernbewoner', dat in de samenwerking van het Hooghuis Lyceum met Museum Jan Cunen een belangrijke rol speelt. Hagoort vroeg Claessens nog eens om toelichting op dat begrip.

'Een kernbewoner is iemand die is geboren en getogen in een plaats waar de generaties voor hem ook al waren gevestigd en waar hij zelf naar verwachting ook zal blijven', legde Claessens uit. 'Voor een kernbewoner is die

'Kinderen die een paar keer in het museum zijn geweest, zullen zeggen: dat is ons museum'

plaats de gereedschapskist om zich te kunnen ontplooiën. Daarom moet hij al op vroege leeftijd zijn culturele omgeving leren kennen. We richten ons vooral op het vmbo, omdat zestig procent van de totale leerlingpopulatie uit vmbo-leerlingen bestaat en daarvan kan, althans in Oss, negentig procent tot de groep kernbewoners worden gerekend. Van hen is bekend dat ze over het algemeen in de omgeving blijven wonen.'

Heeft het begrip kernbewoner eenzelfde betekenis in Den Haag, vroeg Hagoort daarop aan Maarten Hamel van het Johan de Witt college.

van de geldschietters voor een Blauwdrukproject van Zcala, vroeg hij welk discussiepunt hij graag zag ingebracht. 'Ik wil weten', antwoordde Cornelissen, 'of scholen die werkelijk menen dat cultuur geïntegreerd moet worden, ook echt keuzes maken. Wat laten ze na?' Dat laatste deel van die vraag bleef onbeantwoord, maar directeur Frans-Joseph Claessens van de locatie Oss-West van het Hooghuis Lyceum stelde dat wel degelijk keuzes worden gemaakt. 'Met een terugtrekkende overheid, die dus meer aan de scholen overlaat, kun je dat ook doen.'

De vier samenwerkingspartners maken zich op voor de discussie onder leiding van Giep Hagoort.

'Bij ons ligt het toch anders', zei Hamel. 'Het leerlingenbestand is heel divers, van praktijkschoolleerlingen met een laag IQ en diverse achtergronden tot havo- en vwo-leerlingen. Ik wil het daarom liever over de individuele leerlingen hebben en hun niveaus.' Hagoort: 'Moeten we dan zeggen dat het begrip "kernbewoner" alleen van toepassing is in de relatieve rust van Oss?'

Vrijwilliger uit liefde

Claessens: 'Nou, Oss en rust zijn niet echt synoniemen. Een paar jaar geleden hebben supporters na een verloren voetbalwedstrijd de stad kort en klein geslagen. En dat is nu precies wat we willen veranderen, ze het gevoel geven dat die stad van hen is. Kinderen die een paar keer in het museum zijn geweest, zullen zeggen: dat is ons museum.' Gideon van Eggelen, coördinator duurzaamheidsprojecten in Brabant, beaamde het belang van zo'n betrokkenheid: 'Ik kom zelf uit Den Bosch. Wat ik merkte is dat mensen die zich als vrijwilliger aanmeldden, dat vooral deden uit liefde voor hun omgeving.' Maar in Amsterdam heeft het begrip 'kernbewoner' geen enkele betekenis, zei Mariska van der Linden van Buurtonline. 'Iedereen die kan, die vertrekt uit de buurt', zei ze. 'Wij kijken juist hoe je vanuit de diversiteit samen iets kunt bereiken.'

Was de computertechnologie daarbij niet juist een belemmerende, in plaats van een bindende factor, vroeg Hagoort zich af. 'Integendeel', zei Van der Linden. 'Marokkaanse vrouwen raken bijvoorbeeld veel sneller met internet vertrouwd, omdat zij vaak het huis niet uit mogen.'

Van der Linden vertelde dat Buurtonline, dat was betrokken bij Het geheugen van Oost, inmiddels een vergelijkbaar project is begonnen met het Tropenmuseum onder de titel De keuken van Oost. Het geheugen van Oost krijgt verder navolging in Almere, vertelde initiatiefnemer Frank Kresin van Het geheugen van Almere.

Mariska van der Linden van Buurtonline, met links van haar Maarten Hamel, rechts Gideon van Eggelen en Frans-Joseph Claessens.

1. Museale codes

Af en toe een fabeltje mag

Voor ieder museum gelden geschreven of ongeschreven gedragsregels. Die staan soms op gespannen voet met het binnenhalen van nieuwe doelgroepen.

In musea vinden steeds vaker concerten plaats, of de ruimtes worden verhuurd voor een feest. Dat betekent dat mensen 's avonds mogen drinken en eten in zalen waar dat overdag verboden is. Sommige ouders vinden het vanzelfsprekend om jonge kinderen mee te nemen, maar in veel musea zijn buggy's en rugdragers verboden. Bij een ontvangst van migrantenvrouwen zou het ronddelen van koffie en thee kunnen helpen. Zij vinden het vanzelfsprekend mensen te verwelkomen met

Suppoosten hebben vooral geleerd mensen op de regels te wijzen

een drankje en zouden zich daardoor zelf ook meer op hun gemak voelen.

De deelnemers aan de workshop over museale codes kwamen tot een lange lijst met mogelijke conflictsituaties. Over het algemeen vond men dat iedereen zich thuis moet voelen in een museum. Daarom bogen ze zich over een aantal concrete oplossingen.

Kinderopvang was zo'n oplossing. Zou dat helpen een drempel te slechten? En is het realiseerbaar? Het Rijksmuseum heeft ervaring opgedaan met programma's voor gezinnen. Bedoeling was dat de ouders een rondleiding kregen, terwijl er ondertussen activiteiten waren voor de kinderen. Deze familiedagen waren een groot succes, maar het gezin deed het liefst gezamenlijk mee aan één activiteit.

Het Amsterdams Historisch Museum houdt in speciale gevallen rekening met kinderopvang.

Mila Ernst vertelde dat je als museummedewerker altijd de neiging hebt om aan kinderopvang een educatief tintje te geven – ook al is er maar één kind mee – maar dit wordt niet altijd door de ouders verwacht.

De suppoost als gastheer

Ook een goede ontvangst, met persoonlijke aandacht, zou bevorderlijk kunnen zijn voor social inclusion. Zo zou je mensen op hun

gemak kunnen stellen. Het lastige daarvan is dat dit niet meer werkt zodra het te druk wordt. Bovendien hebben suppoosten vooral geleerd mensen op de regels te wijzen, zodat de collectie niet beschadigd raakt. Het Tropenmuseum heeft al wel die omslag gemaakt. Daar is de suppoost meer een gastheer.

Verder is er het risico dat de 'gastheer' niet altijd juist is ingevoerd en verkeerde informatie verstrekt. In het Fries Museum bijvoorbeeld leiden kinderen als juniorgids belangstellenden rond, terwijl de leiding niet altijd controleert of de inhoud van de verhalen klopt. De aanwezigen vinden dit niet erg. Het belangrijkste is dat bezoekers zich op hun gemak voelen en graag nog eens terugkomen. Af en toe een fabeltje mag.

2. Middelen

Museum heeft meerdere geldstromen nodig

De politiek is gewend te denken in perioden van vier jaar en aparte beleidsterreinen. Maar social inclusion vergt een lange-termijnaanpak, verspreid over verschillende disciplines. Dat maakt de financiering lastig.

Frans Ellenbroek van het Natuurmuseum Brabant heeft gemerkt dat een multidisciplinaire museumaanpak lastig kan zijn voor provinciale en gemeentelijke ambtenaren. Elke ambtenaar heeft zijn eigen beleidsterrein: zorg, cultuur of onderwijs. Maar uiteindelijk vinden ze het leuk om samen te werken met collega's van andere terreinen, is de ervaring van Ellenbroek.

Ook Everard Warffemius van Zcala heeft een dergelijke verkokering ervaren. Zcala is gestart vanuit stadsvernieuwing en beweegt zich op meerdere terreinen (cultuur, zorg en welzijn), maar wordt beoordeeld door de culturele commissie van de gemeente. Onlangs leidde dat tot een negatief advies.

Het andere probleem is dat politici de neiging hebben niet verder te denken dan de eerstvolgende verkiezingen. Volgens Ellenbroek is het een uitdaging ze ervan te overtuigen dat de meeste projecten niet op die termijn tot

resultaten leiden. Hij probeert korte projecten op elkaar te laten aansluiten, om op die manier een continue subsidiestroom te garanderen. Twee aanwezige vertegenwoordigers van fondsen konden zich wel iets voorstellen bij deze problematiek. Maar, vond Atie Mol van het Fonds 1818, je kunt als vragende partij best duidelijk maken dat je een meer structurele subsidie nodig hebt. Erika Happe van het VSBfonds vindt dat musea zich minder afhankelijk kunnen opstellen van subsidies. Ze moeten streven naar een diversificatie van geldstromen op de lange termijn.

Cultureel ondernemen

Een voor de hand liggende manier om de afhankelijkheid van subsidies te verminderen is sponsoring. Zo wordt het Natuurmuseum Brabant gesponsord door de Rabobank en door regionale bedrijven – iets wat je niet van de ene

dag op de andere voor elkaar krijgt, aldus Ellenbroek.

Goed 'cultureel ondernemerschap' kan daarbij helpen. Maar wat houdt dat in voor een museum en voor de eisen die gesteld worden aan een museumdirecteur? Die vraag was extra relevant door het artikel dat juist die dag de

'Een museumdirecteur moet kunnen managen'

opening was van de Volkskrant, over financiële nood bij musea. 'Een museumdirecteur moet een project kunnen managen', zei een aanwezige. Paul Cornelissen van Fonds 1818 vindt het belangrijk dat een directeur enig financieel inzicht heeft.

3. Vrijwilligers

Ambassadeurs in de omgeving

Vrijwilligers kunnen veel betekenen voor een museum, niet alleen doordat ze werk uit handen nemen, ook doordat ze de band met de buurt verstevigen. Hoe kun je vrijwilligers het beste werven en inzetten?

J aap de Schepper van Zcala werkt veel met vrijwilligers, vertelde hij, omdat zij voor het voormalig Volksbuurtmuseum een brug slaan met de buurt. Ze zijn 'de wortel van de samenleving' en fungeren als ambassadeur, vindt hij.

Ook het Amsterdams Historisch Museum (AHM) is enthousiast over het inzetten van vrijwilligers. Bij het project Het geheugen van Oost hielden vrijwilligers interviews met buurtbewoners uit Amsterdam-Oost. Dat was

Bij Zcala komen de meeste vrijwilligers uit zichzelf, via de activiteiten die Zcala organiseert. Volgens De Schepper speelt daarbij de waardering voor vrijwilligers mee en het feit dat Zcala ze serieus neemt. Verscheidene mensen gaven aan dat vertrouwen in vrijwilligers belangrijk is voor de motivatie, evenals een goede begeleiding. Veel mensen doen het werk immers voor hun persoonlijke ontwikkeling en minder voor de samenleving. Volgens Josè Vermeer, voorheen werkzaam bij

Veel mensen doen vrijwilligerswerk voor hun persoonlijke ontwikkeling en minder voor de samenleving

'statusverhogend' voor de vrijwilligers, maar ook de geïnterviewden voelden zich belangrijk, omdat hun verhaal werd gehoord en opgeschreven.

Zijn er vanuit deze positieve ervaringen lessen te trekken voor het werven en inzetten van vrijwilligers?

het Natuurmuseum Brabant, hebben veel vrijwilligers behoefte aan sociaal contact.

Persoonlijk contact

Bij Het geheugen van Oost bleek het lastig om migranten te werven. Het AHM begon met enkele vrijwilligers via het netwerk van

Buurtonline, maar merkte dat het migranten in hun eigen omgeving moest aanspreken, dus bijvoorbeeld bij de basisschool waar zij elkaar ontmoeten. Ook bleek persoonlijk contact bij de werving van migranten heel belangrijk, omdat ze er niet direct het belang van inzien. Niet alle deelnemende instellingen bleken een officieel vrijwilligersbeleid te hebben. Alleen Zcala heeft werkwijze en verwachtingen op papier vastgelegd. Toch vielen er wel positieve reacties te beluisteren op het idee van een contract. Daarmee kun je de overeenkomst een zakelijk karakter geven. Bovendien biedt het de mogelijkheid van functioneringsgesprekken, zodat je ook van iemand af kunt als het niet werkt.

4. Samenwerken: school en museum

Afwijken van de lesboeken

Er bestaan verschillende concepten voor de samenwerking tussen school en museum. In Oss werken ze met de museumschool, in Den Haag met cultuurgebaseerd onderwijs.

I n Oss nemen ze het afbreken van muren letterlijk. Daar bestaat de 'museumschool', zoals die heet naar analogie van de Museumschool uit New York, uit een aanbouw aan de school. Het Hooghuys Lyceum heeft een aantal lokalen volledig ingericht als museum. Docenten geven er les en scholieren komen zo op een prikkelende manier in contact met kunst. Frans-Joseph Claessens vertelde dat zijn collega's maar langzaam aan deze aanpak wennen. 'Er zit nog een wereld van verschil tussen de docent die vooral spannende

Wielders van Zcala vertelde dat het goed is om af te wijken van de bestaande lesboeken, 'want deze zijn toch maar geschreven door hoogopgeleide blanke dames en heren'. Zij staan mijlenver van de belevingswereld van de overwegend gekleurde scholieren. In plaats daarvan koos het Johan de Witt college voor het didactische concept van Kolb en de theorie van meervoudige intelligenties van Gardner. Daarmee boor je, onder andere dankzij kunst, verschillende intelligenties van de scholieren aan.

'Lesboeken zijn toch maar geschreven door hoogopgeleide blanke dames en heren'

verhalen vertelt, bijvoorbeeld naar aanleiding van een schilderij van Napoleon, en de docent die zich constant zorgen maakt over beschadigingen aan de kunst.' Eveneens afkomstig uit de New Yorkse Museumschool is het begrip cultuurgebaseerd onderwijs. Daar werkt het Johan de Witt college in Den Haag mee, samen met Zcala. Frits

Een visie met geluk

De voorbeelden klinken mooi, vonden de deelnemers, maar is er dan geen weerstand? Claessens had verscheidene voorbeelden. Hoe een dansproject een proefwerk verstoortte, omdat twee leerlingen uit de klas werden gehaald om te oefenen. En hoe er bij een mondelinge overhoring plots harde muziek was

te horen. Het liep allemaal een stuk beter, vertelde hij, toen de school haar missie aanpaste. Het begrip geluk deed zijn intrede, zowel dat van leerlingen als van docenten. Dat gaf ruimte.

Een van de deelnemers wilde weten of de leerlingen een rol spelen bij de ontwikkeling van programma's. In Oss was dit het geval bij Element X, een project waarbij leerlingen in gesprek gingen met amateurkunstenaars. Ook het Wereldmuseum betreft leerlingen bij de activiteiten. Wel blijkt dat instellingen niet snel geneigd zijn leerlingen in te zetten bij het ontwikkelen van beleid. Hun invloed moet binnen de grenzen blijven.

5. Samenwerken: welzijnsorganisaties en musea

Het museum neemt het voortouw

Door social inclusion gaan musea en welzijnsorganisaties samenwerken. Hoe pakt dit uit in de praktijk? Sluiten de verschillende organisatieculturen op elkaar aan?

Bij de start van een gezamenlijk project hebben musea en welzijnsorganisaties meestal het nodige te overleggen en uit te zoeken. Het zijn geen voor de hand liggende relaties, bleek tijdens de workshop. Goede communicatie speelt een cruciale rol in het leren kennen van elkaars doelstellingen. Opvallend is dat de meeste samenwerkingen tot stand komen op initiatief van de culturele instelling. Volgens Arja van Veldhuizen van Cultuur Onder Dak Apeldoorn (CODA) nemen niet alle welzijnsorganisaties de samenwerking

bureaucratischer opereren. 'Dat is een valkuil voor samenwerking.' Anderen vinden dat musea over het algemeen meer gewend zijn projectmatig te werken. Voor iedere tentoonstelling is er immers een deadline. Welzijnswerkers zijn meer bezig met een proces, waardoor ze ook sneller een deadline verschuiven. Verscheidene deelnemers waren niet zo positief over de samenwerking met welzijnswerk. Zo vond Hanneke Valkenburg van het Natuurmuseum Brabant dat welzijns-

De culturele organisatie moet haar doelen formuleren in termen van welzijnswerk

even serieus. Het valt vaak onder 'extra taken'. Om toch tot een succesvolle samenwerking te komen is het goed als de culturele organisatie haar doelen formuleert in termen van welzijnswerk.

Zo blijken er meer verschillen te zijn tussen de twee culturen. Floor Kuiper, opbouwwerker in de Amsterdamse Dapperbuurt, vindt bijvoorbeeld dat welzijnsorganisaties

organisaties niet altijd waarmaken wat ze beloven. Haar collega Gideon van Eggelen klaagde dat de betrokkenheid van welzijnswerkers wel eens te wensen over liet.

Houd het kort

Toch waren er ook positieve geluiden. Josè Vermeer, oud-medewerker van hetzelfde museum, had het gevoel dat de grenzen tussen

welzijns- en museumwerk vervagen. Ook werd opgemerkt dat beide partners elkaar kunnen versterken, vooral als je de tijd neemt om de doelstellingen af te stemmen. Eveneens een positief punt was de samenwerking op het gebied van vrijwilligers. Voor musea betekenen zij een prettige besparing ('ze maken het voor musea financieel mogelijk om in leven te blijven'), voor de vrijwilligers betekent het een werkervaringsgelegenheid – bij uitstek een doelstelling van welzijnswerk. Gemeenten kunnen maar zeer ten dele de samenwerking faciliteren. Daarvoor is deze te sectoroverschrijdend, vonden de aanwezigen. Niks voor de gemeente. Beter is 'een goede ingang op basis van korte lijntjes'.

6. Bereiken van de wijk

Veel koffiedrinken

Een relatie opbouwen met de wijk is meestal iets van de lange adem, is de ervaring in Den Haag en Amsterdam. En het risico bestaat dat de opgebouwde contacten weer verwateren als de betrokken personen uit dienst gaan.

Met een adresboekje in de hand fietste Lotte Bekker drie jaar geleden Amsterdam-Oost in. De opdracht die ze had meegekregen van het Amsterdams Historisch Museum (AHM) was 'iets' te doen met de mensen uit de buurt, maar niemand wist wat dat 'iets' was. Daarom is ze begonnen met gewoon mensen te leren kennen. Na veel fietsen, koffiedrinken, nog wat fietsen en alweer koffiedrinken, begonnen buurtbewoners haar te herkennen.

'Ga niet denken voor een doelgroep, vraag het ze gewoon even'

De mensen leren kennen betekende voor Bekker wel vrije avonden en weekenden opofferen, en vooral veel geduld hebben. Dat resulteerde uiteindelijk in het project Het geheugen van Oost, waarvoor tientallen vrijwilligers ondertussen 2500 verhalen hebben opgetekend.

Bekker constateert wel dat het moeilijk is de relatie die zij heeft opgebouwd met bewoners over te doen aan het museum. 'De bewoners zien mij nog steeds als de tussenpersoon, ook al werk ik al een tijdje ergens anders.' Zcala in de Haagse Schilderswijk levert continue inspanningen om bewoners bij de organisatie te betrekken, vertelde Everard Warffemius. Dat is nodig ook, want de overwegend witte volksbuurt is de afgelopen decennia veranderd in een smeltkroes van culturen. Een goed

voorbeeld van Zcala's social-inclusionbeleid is Nora, een Marokkaanse tiener die bekend stond als een moeilijke leerling en haar opleiding niet heeft afgemaakt. Zij kwam via een Marokkaanse cabaretier en regisseur in contact met Zcala. Nu maakt zij deel uit van de jongerentheatergroep.

Vraag het even

Alle aanwezigen waren het erover eens dat social inclusion vraagt om meerjarenplannen en structurele investeringen. Helaas hebben niet alle musea daar het geld voor over, hoe hoog het onderwerp ook op de beleidsagenda staat. Piet Hagenaars van Cultuurnetwerk Nederland merkte op dat er waarschijnlijk wel geld is, maar dat musea andere prioriteiten hebben. Ook de politiek heeft de neiging (te) snel over te gaan op andere aandachtspunten. Frans Ellenbroek van Natuurmuseum Brabant vond dat musea op hun strepen moeten gaan staan. 'Houd vast aan de noodzaak van financiering voor vier tot acht jaar.' Zakia Boucetta van het AHM gaf als advies: wees laagdrempelig en ga niet denken voor een doelgroep. 'Het is beter het ze gewoon zelf even te vragen.'

7. Invloed van social inclusion op de interne organisatie

Successen langzaam uitbouwen

Het implementeren van social inclusion kan tal van gevolgen hebben voor de museumorganisatie. Alle neuzen moeten dezelfde kant op en zelfs over het collectiebeleid moet opnieuw worden nagedacht.

Grote betrokkenheid bij de medewerkers is van belang bij een succesvolle aanpak van social inclusion. Een educatief medewerker zei het moeilijk te vinden om directie en conservatoren te overtuigen. De anderen herkenden dat. Wanneer social inclusion te boek staat als iets van de afdeling educatie, heeft het weinig kans van slagen. Volgens Frans-Joseph Claessens van het Hooghuis Lyceum verdient social inclusion een

Brabant aan.' Wanneer de omgeving vervolgens het succes ziet, kun je daarop voortbouwen.

Het proces is het kunstwerk

Slaat social inclusion eenmaal aan, dan kan een museum voor vreemde gevolgen komen te staan. Zo kregen Natuurmuseum Brabant en het Museum Jan Cunen allebei schenkingen die ze niet in de collectie wilden of konden opnemen. Het vierjarige project van kunstenaar

'Het begint bij een incident, en dat incident moet je zelf creëren'

plaats in de missie van de organisatie. Om het enthousiasme ervoor te mobiliseren kun je volgens hem het beste klein beginnen. 'Het begint bij een incident, en dat incident moet je zelf creëren.' 'Durf daarbij te experimenteren', vulde Johan Heffer van Natuurmuseum

David Bade met het Hooghuis Lyceum bijvoorbeeld leidde tot een gigantisch object. Het is te groot voor Museum Jan Cunen en blijft daarom op de school. Maar eigenlijk, zo zei Claessens, is het proces op zich het kunstwerk.

Tijdens de discussie bleek ook dat er nog verschil van mening bestond over de term social inclusion. Is dat hetzelfde als het bereiken van een breder publiek? Volgens Peter van Engelen van het VSBfonds gaat het meer om de sociale taak van musea. Bovendien kan het effect dat je bereikt met een kleine groep meer uitstraling hebben dan een activiteit met veel bezoekers, vulde iemand anders aan. Het doel van social inclusion is ook niet per definitie dat bezoekers terugkomen. Het is ook mooi als mensen in hun dagelijks leven iets met hun ervaringen doen.

8. De (on)mogelijkheden van social inclusion voor erfgoed en voor kunst

Het museum wordt theater

Social inclusion kan gevolgen hebben voor de manier waarop kunstenaars te werk gaan. En soms wordt hun werk niet eens bewaard, omdat het proces centraal staat, niet het resultaat.

Zcala en Museum Jan Cunen hebben kunstenaars opdracht gegeven om samen te werken met het publiek, onder meer in de projecten Hagania en Ossensia. Welke producten dit zou opleveren, stond van tevoren niet vast, zolang er maar wisselwerking zou optreden.

Zcala heeft zelfs bij voorbaat besloten de tussen- en eindproducten van Hagania achteraf te vernietigen. Dit is een logisch gevolg van het doel van het project, dat hoofd educatie Frits Wielders als volgt omschrijft: 'Voor mij is het belangrijkste wat de leerlingen hebben

werken vanuit social inclusion. Het museum selecteert kunstenaars van wie verwacht mag worden dat zij in staat zijn in dialoog te treden met het publiek.

Bij de deelnemers riep dit de nodige vragen op. Waarom zou je als museum kunstenaars vragen werk te maken dat je niet wilt behouden? Ontkracht je daarmee niet de museale functie? En moet je kunstwerken die vanuit social-inclusionprojecten zijn ontstaan anders beschouwen dan 'gewone' kunstwerken? Kunstenaars laten zich toch door allerlei zaken inspireren?

Social inclusion dwingt je tot een heroriëntatie op de museale taken

meegemaakt, het proces van educatie.' Ook voor Edwin Jacobs van Museum Jan Cunen staat het proces voorop. Maar hij vindt het prima als het museum aan de projecten kunstwerken overhoudt. In zijn museum lopen de museale functies verzamelen, presenteren en educatie in elkaar over. Dat is het gevolg van

Bibi Panhuysen van Imagine IC is selectief in wat zij bewaart. Via verzorgingstehuizen doet ze een project waarbij verhalen van senioren worden verzameld. Zelf bewaart Imagine IC slechts een beperkt deel van alle verhalen, maar het verzorgingstehuis krijgt wel de gelegenheid alles te bewaren. Daarnaast wordt het proces zoveel mogelijk vastgelegd.

Nieuw verwervingsbeleid

Frits Achten van Stichting Beeldende Amateurkunst constateerde dat musea dankzij de Blauwdrukprojecten een heel andere functie krijgen. Zij worden meer een soort 'stage', een podium waar zich van alles kan afspelen. De aanwezigen zijn het erover eens dat social inclusion een heroriëntatie op je museale taken vereist. Het dwingt je opnieuw na te denken over je verwervingsbeleid. Bij een aantal musea staan de conservatoren hier overigens steeds meer voor open.

Niet de collectie staat centraal

Pia Westgren, medewerker educatie, Mauritshuis, Den Haag:

‘Als museum ben je onwillekeurig geneigd je collectie als vertrekpunt te nemen en vervolgens te kijken wat je daarmee kunt. Het is een mooi streven dit om te keren en in je missie het belang van het publiek centraal te stellen. Ik vind social inclusion een belangrijk thema. Het Mauritshuis, dat van oudsher een blank, hoogopgeleid publiek trekt, doet er van alles aan om andere groepen aan te trekken. We hebben ook een aantal samenwerkingsprojecten, bijvoorbeeld een NT2-programma, en we hebben een pilot lopen met de Daltonschool in Den Haag. Naarmate je verder op de weg van social inclusion voortgaat, is het wel essentieel dat je goede samenwerkingspartners hebt. Tijdens de werkgroepdiscussie vanmiddag

realiseerde ik me ook dat je moet voorkomen dat je de buitenwereld te veel uitsluit. Het gevaar van heel hechte samenwerking met een partner is dat andere instellingen het gevoel krijgen dat ze op afstand zijn gezet.’

Brede doelgroep gezocht

Jolanda Bouman, educator Stichting Museum voor Communicatie, Den Haag:

‘De verzelfstandiging van het PTT Museum tot Museum voor Communicatie was een grote operatie. Wij hebben gekozen voor een breder maatschappelijk doel en voor bredere doelgroepen dan we hadden. Ik realiseer me nu dat de daarmee samenhangende problemen die wij intern tegenkwamen, ook relevant zijn voor projecten op het gebied van social inclusion. Daar heb ik veel aan, want het levert ideeën op. Anderzijds gaat het bij de meeste projecten die we vandaag bespraken om samenwerking met vaak relatief kleine en specifieke groepen of instellingen, terwijl wij juist – door ons algemene thema – een brede groep willen bereiken. Ook krijgen

wij geen overheidssteun. Ik merk dat je dan vanuit een ander uitgangspunt redeneert dan de meeste mensen op deze bijeenkomst.’

Je hebt de overheid nodig

Myra Groenink, stafmedewerker subsidies, Prins Bernhard Cultuurfonds, Amsterdam:

‘Wat ik interessant vond om te horen over de pilotprojecten was dat de musea niet alleen samenwerkten met een aantal partners, maar dat daar vervolgens weer externe organisaties aan hingen. Wij zijn als fonds blij met dit soort bijzondere samenwerkingsverbanden. Ik denk dat het goed is dat instellingen die samenwerken verder kijken dan de geijkte, voor de hand liggende collega-instellingen. Je boort dan niet alleen een andere doelgroep aan, je leert er ook andere strategieën door kennen. Het onderwijs of een buurthuis heeft bijvoorbeeld een heel andere expertise dan een museum. Wat ik vandaag wel heb gemist zijn de overheden. Veel mensen zeiden dat ze voor hun doelstellingen een lange-termijnplanning nodig hebben en dan is ook structurele financiering een vereiste. Daar heb je de overheid voor nodig.’

Een museum verandert van karakter

Frits Achten, consultant beeldend, Stichting Beeldende Amateurkunst, Utrecht:

‘Omdat we hier bij elkaar waren met mensen van min of meer dezelfde professionele achtergrond begrepen we elkaar ook echt goed en waren er geen kampen. Dat was wel eens prettig, want hierdoor opereerden we vandaag als één grote denktank. Een van de dingen die ik heb meegekregen is het besef dat kleinschalig werken van belang is. Als je initiatieven van onderop wilt laten komen, dan moet je ook dicht op de mensen zitten met wie je samenwerkt: kleine groepjes, veel persoonlijk contact. Ik ben voorstander van social inclusion maar realiseerde me vandaag ook dat ik niet voor social inclusion ben tegen elke prijs. Social inclusion betekent bijna per definitie ook ‘exclusion’ van een andere groep. Je betaalt altijd een prijs, want een museum verandert van karakter en er zullen mensen zijn die dat jammer vinden.’

In de pauze deden ‘verhalenvertellers’, als onderdeel van de tentoonstelling ‘Komen en gaan’, hun relaas aan bezoekers: waarom gingen ze weg uit hun geboorteland, hoe verliep de reis en hoe ervaren ze Nederland? Op de foto verhalenverteller Prem Girjasing.

